

Reis Peterburist Petserisse

Mati Hint (RiTo 10), VII Riigikogu liige, Tallinna Ülikooli emeritprofessor

Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee (ENPA) mitteliikmesriikide komitee väljasõiduistung: Peterburi – Pihkva – Irboska – Venemaa–Eesti piir – Petseri, 23.–27. oktoober 1994

Komitee oli kohal väga esinduslikus koosseisus: David Atkinson (komitee esimees, Inglismaa), Albert Pfuhl (Saksamaa), Jean Seitlinger (Prantsusmaa), Wilfred Böhm (Saksamaa), Mme Josette Durrieu (Prantsusmaa), Gyula Hegyi (Ungari), Hanneke Gelderblom–Lankhout (Haagi linnapea), Mati Hint (Eesti), Vytautas Landsbergis (Leedu), Hanne Severinsen (Taani), Kyösti Toivonen (Soome) jt. Väljasõiduistungist võtsid osa ka liikmesust taotlevate riikide esindajad, kellel oli komitees erikülalise staatus. Eesti–Vene piiriküsimuse tõttu pakkus see väljasõiduistung erilist huvi endise Jugoslaavia järeltulija riikidele.

Laupäev, 22. oktoober

Õhtusele Peterburi rongile.

Pühapäev, 23. oktoober

Peterburi. Hotell "Peterburi". Tuba maksab 905 000 rubla (300 USD) öö eest. Segadus rahavahetusega hotellis.

Peeter–Pauli kindlus ja helikopterisõit (viimane oli üpris tühine). Ermitaaž (välismaalastele kalli piletiga) ja omapead linnaekskursioon. Restoraniõhtusöök hotellis ENPA komitee liikmetega, kellest enamik on päeva jooksul päralt jõudnud.

Esmaspäev, 24. oktoober

Atkinsoni komitee Tauria palees. Tehniline korraldus on vilets ja kogu aeg valitseb segadus. Tauria palee on SNG (SRÜ – Suveräänsete Riikide Ühenduse) peakorter (Parlamentaarne Assamblee!), igal liikmesriigil on siin oma büroo, palee ees on lipuvarrastes liikmesriikide lipud ning kolm tühja lipumasti. See viib vägisi mõttele, et Balti riikide jaoks on lipuvardad juba valmis pandud!

Vähesel vabal ajal käisin Smolnõis, see pole kaugel. Duuma presidendi Ivan Rõbkini kuri kõne. Komitee kohtumine Sergei Kovaljoviga.

Õhtul oli Rõbkini pakutud suurejooneline vastuvõtt samas Tauria palees. Lauad hiigelsaalis. Landsbergis mängis klaverit. Seltsisingi kõige rohkem Toivoneni ja Landsbergisega. Tehti ekskursion ka ajaloolisse istungitesaali, kaasas oli inimesi, kes suurepäraselt tundsid Venemaa ajalugu ja seletasid kõike Potjomkinist kuni Ajutise Valitsuseni.

Teisipäev, 25. oktoober

Atkinsoni komitee kuulamised. Duumafraktsioonid. Kommunistide iidolid on Peeter I, Lenin ja Stalin. Rahvusvähemustega kohtumine jäi ära, see oli täielik sabotaaž. Lõuna, seejärel raamatukauplustes. Kohtumine "Memoriaaliga" oli normaalne ja sümpaatne. Pressikonverents. Segadus linnaekskursiooniga, millest ei saanudki asja.

Kolmapäev, 26. oktoober

Pärast pikka väljalennu ootamist (udu) Pulkovos erilennukiga Pihkvasse. Vladislav Tumanovi "ümarlaud" (tavoline auditoorium) ja esinemine seal. Pihkva Kreml, mind saatsid Tumanov ja isa Vladimir. Lõuna Pihkvas, siis sõit bussidega Eesti suunas. Vana piiri ületamine – Irboska. Irboskas ostsin vene mutikeselt villased sokid. Vene–Eesti praegusel piiril. Teisel pool on Koidula piiripunkt. Vene poolel on piiriehitised kapitaalselt välja ehitatud, mingist ajutisusest pole juttugi. Petseri, klooster. Vastuvõtt kloostri ja setu küsimus. Õhtusöök Pihkvas. Vladimir Podoprigora ja Vladislav Tumanovi toostid. See oli – nagu soomlased ütlevad – *yliaimmuttu*. Öine lend Peterburi.

Neljapäev, 27. oktoober

Vihm ja külm. Väga informatiivne hommikusöök kolleegidega mitteliikmesriikide komiteest. Vene Muuseumis neli rikast tundi. Siis väsinult veel linnas. Öhtul rong Peterburi–Tallinn. Jantlik Vene toll ja piirivalve. Reede hommikuks koju. Samal öhtupoolikul kell 15–18 Kadriorus presidendi juures nende küsimustega.

***

Aruanne reisi kohta Peterburi ja Petserisse 24.– 27. oktoobrini 1994

Teadmiseks Riigikogu juhatusele, väliskomisjonile, Välisministeeriumile ja Vabariigi Valitsusele

Riigikogu liige Mati Hint

24.–26. oktoobrini toimus Peterburis Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee mitteliikmesriikide komitee (esimees David Atkinson, Inglismaa) väljasõiduistung, mis oli mõeldud eelkõige Venemaa liikmekssaamise taotluse põhjalikumaks kaalumiseks.

Töötingimused Peterburis olid tehniliselt halvasti korraldatud, kõikjal esines ebatäpsust, hoolimatust, ükskõiksust komitee vastu. Seda silmatorkavam oli sümboolika, millega komitee oli ümbritsetud. Komitee töötas Tauria palees, mis oli ühtlasi SRÜ Parlamentaarse Assamblee peakorter (NB! Parlamentaarne Assamblee). Istungiruumi ilustas ka SRÜ uus helesinine lipp, mis on üsna sarnane Euroopa Liidu lipuga. Hoone ees lehvivad 10 SRÜ liikmesriigi lipud üsna sarnaselt sellega, mida näeb Strasbourgis (ainult lohakamalt muidugi). Lipuvardakohti oli aga ette valmistatud 14 lipu jaoks. Tihti oli tunda, et venelased valmistavad psühholoogiliselt ette pinda Nõukogude Liidu taastamiseks endistes piirides, esialgu konföderatsioonina. Sellele taotlusele on juba isegi Ukraina järele andmas. (NB! Tauria palee on Krimmi vallutaja Potjomkini palee ja Potjomkinit oli põhjust meenutada

mõnes teiseski seoses.) Eesti poliitikal tuleb arvestada, et endise välisministri Trivimi Velliste "kontseptsioon" Venemaa lagunemisest väikesteks riiakateks vürstiriikideks (absurdne juba algusest peale) on igasuguse põhjata. Vastupidi – Venemaa tegutseb praegu jõuliselt ja osavalt impeeriumi taastamiseks.

Komitee päevakorrahaste küsimuste arutamisel oli paar teravat momenti. Mme Durrieu tõstas Vene vägede Moldovas viibimise küsimuse, Landsbergis küsis Tšetšeenia enesemääramisõiguse kohta (selle küsimuse pareeris Atkinson otsustavalt ja see on juba mitmes kord – Euroopa Nõukogu tunnustab Venemaa territoriaalset terviklikkust). Moldova liikmekssaamise küsimuse arutamisel väitis Venemaa esindaja, et enesemääramisõigus on eelkõige uute riikide vähemustel!

Kohtumine Peterburi linnavalitsusega oli küllaltki traditsiooniline ja möödus vastastikuste lugupidamisavalduste saatel. Seevastu kohtumine Venemaa Riigiduumas spiikri Ivan Rõbkiniga oli palju suurema tähendusega. Hr Rõbkin pidas kõne, mis üldiselt võeti vastu kui mõõduka range liini seisukohtade esitamine:

- monoetniliste riikide loomise taotlused Venemaa naabruses ei ole Venemaale aktsepteeritav;
- Venemaa ei soovi kaua oodata Euroopa Nõukogu eeskojas;
- teiste maade liikmekssaamist on kiirendatud, Venemaa puhul seda ei tehta;
- Euroopa Nõukogul on halb tahe ja pretensioone Venemaa vastu;
- Venemaa võtab vastu regionaalse inimõigusharta.

Need seisukohad leidsid vasturääkijaid. Prantsusmaa esindajad leidsid olevat täiesti sobimatu rääkida inimõiguste erinevusest regiooniti. Atkinson ütles, et Euroopa Nõukogu parlamendisaadikutel ei ole Venemaa suhtes halba tahet ja et Euroopa Nõukogu ei sekku Venemaa siseprobleemidesse Tšetšeenias (NB!). Landsbergis seadis kahtluse alla SRÜ kodakondsuse mõiste ja palus selle sisu täpsustada. Mme Durrieu küsis Vene 14. armee viibimise kohta Moldovas ja selle mõju Dnepri-äärse probleemi lahendamisele. Hr Bõhm küsis, kas Venemaa on Nõukogude Liidu õigusjärglane ja kui on, kas siis Venemaa ei peaks tunnustama, et Nõukogude Liit okupeeris Baltikumi. Rõbkin vastas, et igasuguse kahtluseta on Venemaa Nõukogude Liidu õigusjärglane, kuid Venemaalt ei maksa nõuda igasuguseid asju, mis pole poliitiliselt mõistlikud. Landsbergis küsis Baltimaade okupeerimise ja Lenini mausoleumi säilitamise kohta ning ei saanud korralikku vastust. Hint küsis mõne aja pärast uuesti, mis takistab Venemaad astumast sammu Baltimaadega suhete parandamise suunas ja tunnustamast Balti riikide okupeerimist Nõukogude Liidu poolt. Pr Severinsen märkis, et inimõiguste rikkumist Eestis ja Lätis pole, ning küsis, kas Venemaa ei karda, et kui ta järjekindlalt ründab selle väitega Eestit ja Lätit, siis hakatakse eriti teraselt jälgima vähemuste olukorda Venemaal.

Rõbkini vastus oli tüüpiline: üks tema vanaisadest või onudest vabastas Eesti ja teine Läti ning Baltimaad on Venemaale kuulunud sajandeid, oli ainult 20-aastane vaheaeg. Ja jälle ka viited van der Stoelile.

Kokkuvõttes võib selle tähtsa kohtumise kohta ütelda, et Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee mitteliikmesriikide komitee näitas ennast nõudliku organina, keda ei saa sundida vaikima. Mis puutub minusse, siis olen kaheaastase tööga selles komitees teinud kindlat *lobby*-tööd, mis aitab Baltimaade taotlusi selgitada ning ajaloolist tõe jalule seada. Leian, et on koguni parem hajutada teatud küsimused komitees, mitte kogu aeg ise esineda Venemaa kriitikaga. Peterburi raadio märkis selle koosoleku kohta nahunii, et oli tunda Baltimaade survet (Landsbergist nimetati ka nimepidi). Kuid üldiselt oli pressi huvi komitee vastu väike.

24. oktoobril kohtus komiteega ka tuntud dissident ja president Jeltsini nõuandja inimõigusküsimustes Sergei Kovaljov. Kovaljov on äsja esitanud Venemaa Riigiduumale äärmiselt sünge raporti inimõiguste olukorrast Venemaal. (Tunnen Sergei Kovaljovi juba ajast enne Nõukogude Liidu lagunemist kui objektiivset ja ausat inimest.) Kovaljovi seisukoht oli, et Venemaa ei suuda täita Euroopa Nõukogu inimõigusstandardeid, et Venemaa vajab selles küsimuses toetust ja välist survet ning et Venemaa äratõukamine võib anda uut hoogu vägivaldsele natsionalismile ja isegi fašismile Venemaal. Kogu küsimus on selles, kas surve Venemaale on efektiivsem, kui Venemaa on Euroopa Nõukogu liige või ooteasendis olles. Kovaljov kaldus ettevaatlikult toetama Venemaa liikmeks võtmist, komitee aga on pärast seda väljasõiduistungit selles küsimuses kindlasti reserveeritum kui enne väljasõitu.

Teisipäev 25. oktoober. Väljasõiduistungit teine päev tõi esile kogu veneliku hoolimatuse ja potjomkinluse.

Parlamendifraktsioonide esindajatega korraldatud kohtumisel prevaleerisid kommunistid (Gennadi Zjuganov) ja nende liitlased. Vladimir Žirinovski parlamendigrupp oli lasknud teatada, et neid ei huvita ei Euroopa Nõukogu ega see kohtumine. Esindatud oli ka SRÜ interparlamentaarne grupp (veidi veider, sest arutati ju Venemaa astumist Euroopa Nõukogusse). Kõigest lasti paista, et eesmärgiks on uue suure ühenduse loomine Venemaa egiidi all.

Üldiselt toetati Venemaa astumist Euroopa Nõukogu liikmeks. Kommunistid Zjuganovi juhtimisel ja nende liitlased ajasid edasi oma joru lähivälismaal pantvangideks sattunud venelastest. Valitses nostalgia Nõukogude Liidu järele. Augustiputši keeldusid nad putšiks nimetamast, Venemaa ajaloo suurkujudeks aga on kommunistide järgi Peeter I, Lenin ja Stalin. Kommunistide blokist püüdsid distantseeruda "läänlased" ja ka Riigiduumas väliskomisjoni esindajad (Vladimir Lukin).

Vähemustega kohtumine oli tõeline jant. Viimasel hetkel oli saadud kõiki Venemaa vähemusi esindama üks roheline särgiga grusiinlane, kelle arvates vähemuste probleemiks Peterburis on sissekirjutamise raskused. Veidi hiljem lisandus kasahh, kellel polnud ka midagi öelda. (Nagu komitee liikmed hiljem kindlaks tegid, olid need mehed tegelikult kohale saadetud samas majas töötavatest Gruusia ja Kasahstani esindustest SRÜ Parlamentaarse Assamblee juures!) Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee mitteliikmesriikide komitee otsustas väljasõiduistungit katkestada, avaldada protesti ning korraldada Venemaale uus väljasõiduistung, mis oleks spetsiaalselt pühendatud vähemuste küsimustele.

Kui selline väljasõiduistung peaks teoks saama, lasub Eestil moraalne kohustus korraldada mitteliikmesriikide komitee kohtumine Venemaa soome-ugri vähemuste tõeliste esindajatega.

Kohtumine usuühingute ja erinevate uskude esindajatega kulges normaalselt. Kohtumine NGO-de (valitsusväliste organisatsioonide) esindajatega möödus "Memoriaaliga" peetud dialoogi tähe all. See endiste poliitvangide organisatsioon oli esindatud väga väärikalt. Nad ütlesid, et repressioonid on küll lõppenud, aga tõelise rehabiliteerimiseni on veel palju maad. "Memoriaali" delegatsioon lahkus kohtumise ruumist komitee aplausi saatel. Oleks mõttekas läbimõeldult ja tasakaalukalt alata "Memento" ja "Memoriaali" koostöö ka poliitilistes küsimustes ("Memoriaali" asutaja oli Andrei Sahharov).

Kohtumine pressi esindajatega oli jälle üsna veider. Jälle sama rohelises särgis gruusia "vähemuse" esindaja, Vene rahvasaadikud istumas läbisegi pressi esindajatega ja vastamas pressi esindajate esitatud küsimustele jne. Pressi esindajate hulgas ei puudunud need, kes kasutasid väljendit lähivälismaa (ja koguni lähim välismaa), kuid oli ka neid, kes kritiseerisid Vene praegust tegelikkust. Üldmulje jäi, et sõnavabadust ei piira mitte tsensuur, vaid väljaannete sõltuvus rahast ja reklaamiandjatest. Ja ka hirm kättemaksuaktsioonide ees (korraks tõusis arutlusaineks ajakirjaniku tapmine Moskvas).

Minu küsimus puudutas ajakirjanduse suhtumist ankeedisse, mille brežnevliku minevikuga sotsioloog Leokadija Drobiževa oli korraldanud Riigiduumas liikmetele. Selles ankeedis küsis Drobiževa muu hulgas, kas nad (Riigiduumas liikmed) on ka tegelikult suures mures venelaste olude pärast Eestis ja Lätis või kasutavad seda teemat üksnes poliitilise võitluse vahendina. 22% oli vastanud, et mureks on põhjust, 42% - see on vaid poliitiline trump, 20% - nii seda kui teist. Palusin pressi esindajatel kommenteerida neid tulemusi. Sõna võttis aga hoopis üks Riigiduumas saadik tuntud vaimus.

Kolmapäev 26. oktoober. Eesti jaoks oli kõige olulisem väljasõiduistung kolmas päev. Selle päeva marsruut oli Peterburi - Pihkva - Irboska - Venemaa-Eesti piir - Petseri - Pihkva. Eri lennukiga viidi komisjon Pihkvasse, kus esimene üritus oli Föderatsiooninõukogu liikme ja Pihkva kuberner Vladislav Tumanovi juhitud ümarlaud, milles osalesid Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee mitteliikmesriikide komitee, suur hulk Vene Riigiduumas saadikuid (kaasa arvatud Riigiduumas rahvusvaheliste suhete komisjoni esimees Vladimir Podoprigora, kellega mul on olnud varem - Lielupes - teravaid mõttevahetusi Nõukogude Liidu rahvuspoliitika küsimuses). Ümarlauda juhtisid Tumanov ja Atkinson.

ENPA esindajate laudadele oli jagatud ettevalmistatud materjale Vene-Eesti suhete ja setu küsimuse kohta, mõlemad äärmiselt tendentslikud ning setu probleemi käsitus ka niivõrd asjatundmatu, et oleks lubamatu jätta seda kasutamata. (Materjalid lisatud.)

Kummalisel kombel püüdis Vene pool Venemaa liikmekssaamise probleemide istungit pöörata Eesti probleemide arutamiseks. Tumanovi kõnes rõhutati Petseri venelise piirprobleemi naeruväärsust (Tumanov tegi ka faktivigu). Lubati, et komitee saab ise veenduda, et Petseri on Venemaa ja mitte Eesti. Tumanovi kõne põhiteesid võib kokku võtta

nii: Euroopa saatus sõltub vähemuste küsimuse lahendamisest Eestis ning piiride muutmatusest.

Tuleb arvesse võtta, et Tumanov esindab Vene võimustruktuurides kõrgeimat ešeloni ning et tema kõne põhiteesid langevad kokku Ivan Rõbkini kõnega komiteele 24. oktoobril Peterburis, kuigi Tumanovi kõne oli toonilt pehmem.

Atkinson andis kohe sõna mulle. Püüan järgnevas taastada oma kõne (vastuse Tumanovile) võimalikult täpselt (kõnelesin inglise keeles, parandades pidevalt ka tõlkija ebatäpsusi, üksnes tänusõnad Tumanovile ütlesin vene keeles):

“Väga austatud härra Tumanov. Lugupeetud rahvasaadikud ja üldsuse esindajad. Lubage mul kõigepealt tänada hr Tumanovit selle südamliku vastuvõtu eest, mis meile siin osaks saab. Teiseks lubage mul hr Tumanovit tänada selle eest, et ta toob Euroopa Nõukogu komitee ette Eesti–Vene piiriküsimuse, sest tõepoolest nii on aus, poleks hea probleemist vaikida. Hr Tumanov esitas siin Vene seisukoha, mille järgi piir määrati kindlaks 1940. aastal ja ei kuulu vaidlustamisele. Lubage mul esitada minu seisukoht selles küsimuses, kusjuures sõندان arvata, et minu seisukohta jagab kõiges olulises arvestatav osa Eesti poliitikutest.

Probleem on selles, et praegusel piiril puudub legaalne alus. Ainus legaalne Eesti–Vene piirileping on Tartu rahuleping, mida aga Vene pool enam ei tunnusta. Seega vajavad Eesti ja Venemaa uut piirilepingut, mida mõlemad tunnustaksid. Uus piirileping saab sündida üksnes läbirääkimiste teel, kuid läbirääkimised eeldavad teatud hea tahte samme Venemaa poolt. Nendeks hea tahte sammudeks oleksid Eesti ja teiste Balti riikide okupeerimise tunnustamine 1940. aastal ning sellest tulenevalt praeguse piiri legaalse staatuse puudumise tunnustamine, sest praegune piir tõmmati 1945. a okupeeriva riigi poolt ajal, mil okupeeriv riik pani Eestis toime kõige jõhkramaid repressioone.

Nende hea tahte sammude astumise järel ei näe ma mingeid takistusi piiriläbirääkimiste alustamiseks, kusjuures ma mõõnan, et tulemuseks võib olla kompromiss või peaks olema kompromiss, mida on võimalik aktsepteerida mõlemal poolel. Tõeline kompromiss oleks mõlema poole lootus. Tänan tähelepanu eest.”

Kõnel oli mõju. Atkinson ütles kohe, et vajaduse korral on ta valmis läbirääkimisi vahendama. Tumanov tänas mind, venelaste hulgas oli kuulda repliike nagu “tema järgi eestlased ei nõuagi kogu territooriumi tingimusteta tagastamist”, “see on uus seisukoht” jms. Arvan, et Vene poolel on piiriküsimust valgustatud üksnes selliselt, et eestlastega pole mõtet piiriläbirääkimisi pidada, kuna nad nangunii ühestki ruutmeetrist ei loobu. Eesti ajakirjandus muidugi võimaldab niisuguse seisukoha levitamist.

Kuigi kogu järgnevat diskussiooni püüti hoida samal lainel – Venemaal pole muid probleeme kui suhted Eestiga –, siis see hästi ei õnnestunud. Kiideti väga Lätit, kellega pole piiri– ega muid probleeme; see oli silmakirjalik. Isa Vladimir rääkis, kuidas tema valgekaartlaste õnnetu järeltulijana teab perekonnapärimustest, et Tartu rahu piir on kaabakliku tehingu tagajärg: bolševikud kinkisid Petsrimaa Eestile selle eest, et eestlased desarmeerisid Judenitši armeed. Vastasin, et ajalugu ei tunne niisugust tehingut. Sõna võttis veel põgenike

komitee esindaja, aga see oli allpool igasugust taset (2500 Baltimaadest põgenenud perekonda annavad tunnistust sellest, et mitte kuskil maailmas pole inimõigused kaitstud paremini kui Venemaal). Atkinson vastas, et venekeelsete inimeste inimõigused on Eestis ja Leedus ja lähitulevikus ka Lätis (pärast Läti vastuvõtmist Euroopa Nõukogusse) paremini kaitstud kui Venemaal ongi.

Selleks ajaks oli komitee liikmetele üldiselt selge, et üritus on suurel määral lavastatud ja traagelniidid paistavad läbi.

Andsin intervjuu kohalikele raadiojaamadele ja televisioonile, püüdes kõnelda nii, et ka väljalõikamise puhul oleks mu mõtteid raske moonutada. Eitasin vene kultuuri tagakiusamist Eestis. Piiriküsimuses kordasin territoriaalse kompromissi vajalikkust ja seda, et praegune piir on Eestile ülekohtune.

Kokkuvõttes. Mitteliikmesriikide komitee mitu juhtivat isikut on avalikult leidnud, et piiridiskussioon peab jätkuma (Atkinson, Seitlinger). On tõstatatud setude küsimus (Toivonen, Hint, Atkinson). Moment on soodne, et üritada Strasbourgis setude osas raporti saamist, milleks muidugi on vaja esitada *Motion for a resolution* või *Motion for arecommendation*. Mulle tundub, et praegu on see lootusrikas.

Järgnenud ekskursioonil Pihkva Kremliisse olid minu saatjateks hr Tumanov ja isa Vladimir (kes peagi osutus eesti keele oskajaks, ta väitis end olevat kolm aastat elanud Pärnus).

Järgnes ekskursioon Irboskasse ja Petserisse. Mõistagi oli see poliitiline ekskursioon, kuigi giid Jelena oli väga eestisõbralik ja näitas isegi endist Eesti piiri. Petseris juhtis ta tähelepanu linna eestilikele joontele (usun, et see tõsiasi võib osutada väga tähtsaks).

Eesti–Vene piiripunkti suurejooneline väljaehitamine Venemaa poolt jättis paljudele ENPA komitee liikmetele väga irriteeriva mulje. Arvan, et Venemaa saavutas selle demonstreerimisega Atkinsoni komitee suhtumises loodetule risti vastupidise tulemuse. Vestluses piirivalveohvitseriga esitati küsimusi piiri ühepoolse märkimise problemaatilisusest. Andsin sel ajal ajakirjanikele seletusi (ka intervjuu ühele Vene raadiole), keeldusin Vene piirivalveohvitseriga poseerimise aust (see oli ehk ainus otsene lõks, mida mulle püüti seada). Piiri vastu tundsid väga suurt huvi ka Toivonen ja Haagi linnapea Gelderblom–Lankhout.

Mitu Atkinsoni komitee liiget on nüüd Eesti–Vene piiriprobleemist palju teadlikumad, nad vajavad efektiivset selget lisamaterjali (mida kahjuks nii aegaviitev ja raske on Välisministeeriumist saada).

Visiidil Petseri kloostriisse tulid lavastuse traagelniidid välja halastamatu selgusega. Meile esitati üht kirikut kui kohaliku setu rahvuse kirikut, kus papp peab oskama setu ja vene keelt. Eesti keele oskus polevat vajalik, kuna jumalateenistusi peetakse vene ja setu keeles. Ka sealne setu selts töötavat setu keeles ja saavat kõikvõimalikku toetust Vene administratsioonilt. Komiteega kohtuma tulnud setu seltsi esimees esines argpükslikult ja

nähtavasti kinnitatud stsenaariumi järgi. See kiilaspäine härra kadus kiiresti, kui selgus, et Euroopa külaliste hulgas on eestlane.

Hr Atkinson küsis "setu kirikus" setu seltsi esimehelt, kas setud on eestlastest erinev rahvus (nagu väitsid venelased), kas setudel oli raskusi Eesti Vabariigis jms. Vastused olid sellised: jah, setud on täiesti erinev rahvus, kellel eestlastega pole midagi suurt ühist. Neil on oma keel ja kultuur, mida eestlased on püüdnud alla suruda, sundides setusid käima eestikeelses koolis jne. Hr Atkinsoni järgmine küsimus oli: kas setusid ei ähvarda praegu venestamine-venestumine? Vastus oli: ei sugugi, sest venelased teevad kõik võimaliku, et säilitada setude keelt ja kultuuri.

Kõnetasin setu seltsi esimeest võru murdes: see mees ei osanud ei võru ega setu murret, ta vastas mulle eesti kirjakeeles ja kogu komitee oli imestunud, et me omavahel aru saame ning keegi palus sel mehel ütelda midagi setu keeles, et nad kuuleksid selle kõla. Mees rääkis midagi eesti kirjakeeles, mida ma muidugi komiteele kohe ütlesin. Siis selgus, et mehega kaasas olev naine ei oska ei setu ega võru murret ega ka eesti keelt, ta oli venelane. Selle peale läks komitee ajagraafik kiiresti kohe väga pingeliseks ja meid kutsuti kirikust välja. Setu seltsi tegelased haihtusid kuhugi.

Väljaspool stsenaariumi püüdis minuga ühendust saada üks tõeline setu naine, kellel oli üle anda Seto kongressi raamatuke ja setude nimekirju. Võtsin need vastu ja andsin kõige ametlikkusega Atkinsoni juuresolekul edasi komitee sekretärile. Hr Atkinson ütles, et nüüdsest on need materjalid Euroopa Nõukogu arutlusobjekt.

Külaskäigul Petseri kloostriks oli poliitiliseks momendiks kloostri vaimuliku juhtkonna korraldatud vastuvõtt valgete linadega kaetud pikkade laudade taga. Seal jagati ka inglise- ja venekeelset materjali, mis sisaldavad otseseid vassinguid ja nõuavad õiendamist. Loodan seda teha juba 5.-6. detsembril Pariisis toimuval ENPA kultuurikomitee korraldataval Euroopa ajaloo õpetamise sümposiumil. Sellist eesmärki silmas pidades kogusin Peterburis praeguseid (1994) Vene koolide ajalooõpikuid, mis on nimetatud sümposiumiks suurepärase materjal. Mul on juba kokkuleppeid Soome kolleegidega ühisprobleemide tõstatamiseks (aastad 1939-1940 puudutavad ka Poola kolleege samavõrra).

Õhtusel vastuvõtul Pihkvas pühendas hr Tumanov oma toostikõnes lõigu Eestiga heade suhete vajalikkusele. Tooste ütles ka Podoprigora. Atkinson vastas naljatlevas-ironilises laadis, kuidas nad on täna näinud suurt kindlust, mille venelased on pidanud ehitama kaitseks eestlaste vastu (Irboska) ja suurt piiripunkti, mille venelased taas ehitaksid kaitseks eestlaste vastu!

Atkinsoni komitee paljud liikmed suhtuvad Eesti-Vene piiriküsimusse tõsiselt ning nende suhtumine Venemaasse muutus selle väljasõiduistungil järel palju kriitilisemaks. Eesti poliitika peaks seda olukorda kasutama, kuid tegema seda rahulikult ja diplomaatiliselt, kompromissivalt ning ilma maksimalistliku hüsteeriata. Ja kõike seda kiiresti.

Minu ettepanekud:

1. Algatan ENPA-s setusid puudutava raporti, lootuses saada raportööriks neutraalne ENPA saadik.
2. Võtan ajaloo õpetamise küsimuses ja konkreetselt ka setusid ning Petseri kloostrit puudutavad seigad üles Pariisis 5.-6. detsembril toimuval ENPA ajaloo õpetamise sümposiumil (olen ENPA kultuurikomitee liikmena kohal).
3. Eesti üldsus peab mõistma, et rahvusromantiline mängumine "iseseisva, mitte-eesti setu rahvusega" on äärmiselt vastutustundetu ja võib nurjata veel ehk võimaliku setu külade ühendamise Eestiga.
4. Tihedam koostöö Välisministeeriumi ja Eesti saadikutega ENPA-s on vajalik.

Kodus: Presidendi juures Kadriorus 3 tundi: ka Andres Tarand (peaminister) ja üks Välisministeeriumi Venemaaga tegelev kõrgdiplomaat. Üldiselt oli see minu monoloog, sest olin väga veendunud oma informatsiooni olulisuses. Meri suitsetas kolm tundi vahetpidamata ja ütles ainult mõne mittemidagiütleva sügavmõttelisuse, teisigi repliike oli vähe. Hiljem sain ma muidugi aru, et Andres Tarand ja Lennart Meri olid Petserist ja idapoolsetest Setumaa küladest juba loobunud, mida kinnitas välisminister Siim Kallase avaldus Petroskois 1995. aasta lõpus.¹

1995 alguses Strasbourgis

7. veebruar 1995

Parliamentary Assembly
Assemblée parlementaire

7 February 1995
ADOC7235

Doc. 7235

MOTION FOR A RESOLUTION

on the situation in the Setu region
and on the Estonian-Russian border

presented by Mr HINT, Estonia, LDR
and others

This motion has not been discussed in the Assembly and
commits only the members who have signed it

1. The Assembly is concerned about the situation in the region inhabited by the Setu ethnographic community in south-east Estonia and in the Pskov region of the Russian Federation.
2. The Setu community, belonging to the group of southern Estonians and speaking a subdialect of the south Estonian Võru dialect, and having valuable specific ethnographical characteristics, is deeply concerned about its future, having been divided by the Estonian-Russian border.
3. The fact that Estonia and Russia do not have a border treaty, recognised by both states, is a serious hindrance for communication across the border.
4. The refusal of the Russian Federation to recognise the former Estonian-Russian border treaty as agreed in the Tartu Peace Treaty (1920), and unilateral marking by Russia of the new border on the administrative demarcation line of the Soviet occupation period has created tensions between the two states, and hindered cross-border communication that may turn out to be fatal for the small divided Setu community.
5. In these circumstances, the Assembly wishes to be presented in the near future with a report on the situation and the specific cultural, religious and economic needs of the Setu community.
6. Taking into account the abnormal situation of having no recognised border treaty between Estonia and the Russian Federation, the Assembly calls on the Council of Europe to act as an intermediary in the Estonian-Russian border treaty.

Signed:

Hint, Estonia, LDR
 Severinsen, Denmark, LDR
 Seitlinger, France, EPP
 Gelderblom-Lankhout, Netherlands, LDR
 Atkinson, United Kingdom, EDG
 Kelam, Estonia, EDG
 Gabrielescu, Romania, EPP
 Dundee, United Kingdom, EDG
 Ryyänen, Finland, LDR
 Anttila, Finland, LDR
 Durrieu, France, SOC
 Hegyi, Hungary, SOC
 Landsbergis, Lithuania, EDG
 Paunescu, Romania, UEL
 Johnston, United Kingdom, LDR
 Irmer, Germany, LDR
 Muehleemann, Switzerland, LDR
 Jagmetti, Switzerland, LDR
 Mihaylova, Bulgaria, LDR
 Burbienė, Lithuania, LDR
 Gričius, Lithuania, LDR

- * SOC : Socialist Group
 EPP : Group of the European People's Party
 EDG : European Democratic Group
 LDR : Liberal, Democratic and Reformers Group
 UEL : Group of the Unified European Left

13. veebruar 1995

Office of the Clerk of the Assembly, Synopsis No 14/1995: paljude tagasi lükatud resolutsiooniprojektide kõrval oli Setu ja Eesti–Vene piiri resolutsiooniprojekt nende hulgas, mis läksid edasi vastavatesse komiteedesse; see läks *Political Affairs Committee*'sse konsultatsiooniks. Midagi ei järgnenud.

Midagi ei järgnenud, sest selleks oleks vaja olnud *Political Affairs Committee's* lobbyteha ja saavutada raportööri määramine. Ma arvan, see oli käeulatuses, sest oli palju soodsaid momente: liberaalide mõjuka fraktsiooni juht Sir Russell Johnston oli resolutsiooniprojekti algatamisele alla kirjutanud, kokku oli sellel dokumendil 12 liberaalide fraktsiooni allkirja, mis näitab, et kogu fraktsiooni toetus oleks olnud väga tõenäone, Assamblee peasekretär Daniel Tarschys oli aga peasekretäriks tõusnud sellest fraktsioonist. Enamgi veel, Daniel Tarschys oli erakordselt kompetentne Baltimaade ja Venemaa probleemides (ja tema osa Baltimaid puudutavates resolutsioonides enne Baltimaade iseseisvumist on igal juhul tähelepanuväärne). Mitu ENPA silmapaistvat poliitikut, sealhulgas David Atkinson, kelle seisukohast Venemaa vastuvõtmine Euroopa Nõukogusse üsna palju sõltus, olid ennast avalikult pakkunud piirikonflikti vahendajaks. Venemaal oleks tol hetkel olnud vaja näidata kompromissimeelsust. Aga uus Eesti delegatsioon Strasbourgis (pärast 1995. aasta Riigikogu valimisi) ei liigutanud seda asja. Sest see eeldas tööd, läbirääkimisi, teatavat valmisolekut

Venemaa vastuvõtmisel hääletada kompromissimeelselt. Valiti Venemaale hääletamisel "ärapanemise" tee, mis ju kuhugi ei viinud, küll aga tõi Eesti delegatsiooni kindlameelsete liikmete naeratavad fotod Eesti ajalehtede poliitikalehekülgedele. Resolutsiooni algatamise toetajate 21 allkirja hulgas on ka Tunne Kelami nimi. See justkui oleks ka millekski kohustanud.²

Kas setu külade kaotamine oli absoluutselt paratamatu?³

Juba niinimetatud üleminekuaastatel (1989–1991) loodi Eestis poliitiline õhkkond, mis välistas igasuguse sisepoliitilise debati kompromisspiiri võimalikkusest Petserimaal ja ka Narva taga. Sõnaühend *Tartu rahu* oli püha ja puutumatu ja see tähendas ka Tartu rahu piiri. Sisendati kujutlust, et Eesti saab Venemaale dikteerida piiritingimusi ning piiriprobleemi lahendamine sõltub üksnes Eesti tahtest. Selliselt esitasid piiriprobleemi ka Setumaal gastroleerivad Tallinna poliitikud ning pole ime, et sellel ebarealistlikul retoorikal oli Setu kohalike poliitikute toetus – vallavanematest külapoetide ja poetessideni.

Eesti pool korraldas suure käraga Kaitseliidu "piirimanöövraid" Narva–taguses Komarovkas ja Irboska taga.

Komarovkas käidi piiritulpi maantee serva panemas 2. septembril 1990. Jaanus Betlem kirjutas sellest nii: "... tegu on tõesti kaugeleulatuva ja igavesti kestva plaaniga. See on plaan säilitada Eesti Vabariigi territoriaalne terviklikkus." (Betlem 1990.)

Eesti Vabariigi territoriaalse terviklikkuse tagamisel tegutseti koordineeritult. 2. septembril 1990 toimus ka Kaitseliidu Tamme kompanii väljasõit Eesti Vabariigi Irboska–tagusele piirile.

Elva kaitseliitlane Ville Sonn on seda aktsiooni kirjeldanud ajalehes Lõunakaar 14. sept 1990 (esileheküljel, kaasautor Juhan Algus).

Eesti ajakirjandus toetas selliseid aktsioone enam–vähem ühemõtteliselt, vähesed julgesid kainemat häält teha, nt Madis Hindi kirjutis "Piiriga saab minna vaid teatud piirini" (Hint 1990), ja need hääled jäid mõjuta.

On võimatu, et neid aktsioone ei koordineeritud, kuid on raske ütelda, kelle jaoks nad olid isamaalisuse mängud ja kelle jaoks Eestile halbu tagajärgi arvestavad provokatsioonid. Küllap leidis neidki, kes mängisid mõlemat mängu korraga.

Igatahes loodi selliste ja teiste, ka Setumaalt lähtuvate aktsioonidega Eestis õhkkond, mis välistas piirikompromissi arutamise, Venemaale aga anti signaal, et Eesti ei loobu jalatäiestki Irboska–tagusest maast.

Mart Laari valitsuse ajal selline piiripoliitika jätkus täistuuridega ja kogu Tartu rahuga seotud emotsionaalset retoorikat kasutades. Laari tollaegne parteikaaslane Jaanus Betlem on ülaltoodud tsitaadis selle poliitika maksimalistlikkust väljendanud päris täpselt.

Just Mart Laari valitsusel kui esimesel taasiseseisvunud Eesti valitsusel oleks olnud võimalik haarata initsiatiiv piirikompromissi saavutamiseks. Seda oleks tulnud teha kohe – 1992. aasta lõpus või 1993. aasta alguses.

Kohtusin noil aastatel korduvalt Galina Starovoitovaga, kes oli president Jeltsini nõunik rahvus- ja piiriküsimustes. Tundsin seda demokraatlikku, Baltimaade iseseisvumisse eriti soosivalt suhtunud sotsioloogist poliitikut juba aastaid, olime teineteise olemasolust teadlikud 1987. aastast peale, sest Galina Starovoitova oli üks esimesi prominentseid vene sotsiolooge ja ühiskonnategelasi, kes minu algatatud kakskeelestamisvastases diskussioonis kohe ja väga selgelt valis poole – venestamise ja kakskeelestamise vastu. Kõigil meie erinevatel kohtumistel Soomes, Viinis ja Peterburis toimunud inimõiguskonverentsidel rääkisime ka Eesti–Vene piirist kui Eesti ja Venemaa vahel lahendamata probleemist. Galina Starovoitova sõnum oli väga selge: Eesti saab kõik, kui ta ei nõua võimatut. Võimatu – see on Irboska. Kui te nõuate Irboskat, ei saa te midagi.

Nii läkski.

Mul on raske uskuda, et mina olin ainus Rahvarinde ja Riigikogu esindaja, kellele Galina Starovoitova selle sõnumi edasi andis. Palju usutavam on, et kompromissi pakkumine pidi Mart Laari valitsuseni jõudma erinevaid kanaleid pidi.

Kuid seda ei soovitud märgata, sest oli juba kujundatud teistsugune suhtumine. Eestit verevalamisest päästma tõtanud ja Eesti iseseisvust ühe esimesena tunnustanud president Jeltsinile ei saanud iseseisvunud Eestis osaks positiivset tähelepanu. Eesti poliitika valis Venemaale ärapanemise tee. Rublade müük Tšetšeeniasse andis Eestile arvatavasti küll juurde mõne miljonäri, aga Vene pool tõlgendas seda aktsiooni riikidevahelise kokkuleppe rikkumisena. Sellisedki sammud näitavad, et Eesti poolel polnud kavatsustki piiriprobleemi kompromissi vaimus arutada. Tõenäoliselt kadus selline huvi kiiresti ka Vene poolel ning seal võidi üksnes käsi hõõruda, et Eesti ise andis ettekäändeid läbirääkimistest loobuda. Kompromissisoodne aeg oli ju nagunii üürrike.

Eesti poliitika jaoks muutus esmatahtsaks võidujooks kuulsuse nimel, mille saab Vene vägede väljaajaja Eestist. Sellele (nagunii toimuvale protsessile) toodi ohvriks kõik muu. Ka Eestile õiglasem piir.

9. oktoobril 1993 Värskas peetud Seto kongressil pidas Tunne Kelam väga tähtsaks, et Setu küsimust näeks lähedalt mõni Euroopa Nõukogu komisjon (vt Kolmas Seto kongress...1994, 33). Aasta hiljem see juhtus, ja siis püüti kogu sündmus unustada, sest algatus ei tulnud valitsuskoalitsioonist ning tegelikud tippotsustajad olid piiriprobleemi juba oma agendast maha kandnud. Tahtlik unustamine on nii täielik, et Eiki Bergi üsna sisukas piiriprobleematikat käsitlevas raamatus “Eesti tähendused, piirid ja kontekstid” (väljaandmise aastata! 2003?) ei ole ei Euroopa Nõukogu mitteliikmesriikide komitee reis Peterburist Petserisse ja Venemaa–Eesti piirile ega ka selles seoses Eesti ajakirjanduses ilmunud kirjutised leidnud ainsatki korda viitamist. Nii valikuline ongi Eesti ajalooteadvus.

Kasutatud kirjandus

Berg, Eiki [2002]. Eesti tähendused, piirid ja kontekstid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Betlem, Jaanus (1990). Kaitseliit kaitses Eesti terviklikkust. – Eesti Ekspress, 14. sept.

Hint, Madis (1990). Piiriga saab minna vaid teatud piirini. – Päevaleht, 23. okt.

Kolmas Seto kongress: 9.10.1993, Värskä (1994). Tartu: [Tartu Ülikooli Kirjastus].

Märkused

1 Vt ka Mati Hint. Setu küsimus ning Eesti–Vene piiriprobleem võivad jõuda Euroopa Nõukogusse. – Postimees, 15. nov 1994. Avaldatud pika ooteaja järel oluliste kooskõlastamata kärbetega (lisatud ässitavad vahepealkirjad).

Vastukajaid: Endel Kapten. Tulgem tagasi maa peale. – Postimees, 24. nov 1994, sama Põlva ajalehes Koit, 24. nov 1994; BNS-i uudis: Mati Hint: Euroopa Nõukogu on valmis vahendama Eesti–Vene piiriläbirääkimisi. – Eesti Sõnumid, 18. jaan 1995; BNS-i uudis: Euroopa Nõukogu vahendaks Eesti–Vene piiriläbirääkimisi. – Rahva Hääl, 18. jaan 1995; Euroopa Nõukogu vahendajaroll piiriläbirääkimistel on alles idee. BNS-i intervjuu Tunne Kelamiga [minu pressikonverentsi puhul. – M.H.]. – Päevaleht, 19. jaan 1995; Jaan Pulk, Evar Saar. Setudest lähima naabri pilguga. [Võru Keele ja Kultuuri Fondi tegelaste artikkel]. – Postimees, 31. jaan 1995; Council of Europe Parliamentary Assembly: Motion for a resolution on the situation in the Setu region and on Estonian–Russian border, presented by Mr HINT, Estonia, LDG, and others . 7 Febr 1995, Doc. 7235.

Vt ka Mati Hint. Eesti Vene–poliitika õppetunnid: 1. Vene–Eesti piir, 2. Eesti muulaste–poliitika ummik. – Eesti Sõnumid, 3. ja 4. veebr 1995.

2 Vt Mati Hint. Käestlastud võimalus. – Luup, 1997, nr 2, lk 12– 14 [Toimetusse antud pealkirjaga “Loobumisvõit Venele”. – M.H.].

Allikaid: Agnes Kuus. Petserimaast loobumine on praegu Eestile kahjulik, väidab Riigikogu väliskomisjoni esimees Eino Tamm. – Sõnumileht, 5. dets 1995; Marianne Mikko. Venemaa liitub Euroopa Nõukoguga. – Eesti Päevaleht, 26. jaan 1996; Enno Tammer. Jüri Adams tahab rahva vastust. – Postimees, 9. dets 1996.

Vastukajad: Kristiina Ojuland (Eesti delegatsiooni juht ENPA–s). Vastused Mati Hindile. – Luup, 1997, nr 3, lk 4 (“Kirjad”). Selles vastuses väidab Ojuland, et minu resolutsiooniprojekt ringleb edasi ENPA masinavärgis. See oli, pehmelt öeldes, puru silmaajamine.

3 Kirjutatud 2005. aasta suvel piirilepingute allakirjutamise puhul.